

Вартилецька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ,
НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ
(СТАТТЯ 43-1 КК УКРАЇНИ) В СИСТЕМІ ОБСТАВИН, ЩО
ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ**

Чинним законодавством України передбачено обставини, за яких вчинене особою діяння не являється кримінальним правопорушенням, так як вчинене з метою захисту правоохоронюваних інтересів особи та суспільства.

Як проголошує «Стратегія національної безпеки України», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, – «Україна прагне миру. Мир – запорука розвитку України. Встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону – найвищий пріоритет держави».

Положення Конституції України закріплюють право кожної людини захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27), визначають, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу (ст. 17). Названі конституційні положення являються основою для реалізації права особи на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Правова регламентація даного права передбачена в системі обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, і реалізована в статті 43-1 КК України.

Згідно з ч. 1 ст. 43-1 КК як захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України визнається діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такі діяння, за наявності обставин, передбачених законом, не є кримінальним правопорушенням, а особа, яка їх вчинила, не підлягає кримінальній відповідальності.

Право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є природним і невідчужуваним, а також правомірним правом громадянина України.

Кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння

шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України (ч. 2 ст. 43-1 КК).

Правовою основою захисту Вітчизни є Конституція України, Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991р. № 1932-XII (Редакція станом на 03.08.2022 р.), інші законодавчі акти України та відповідні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Кримінально-правові норми закріплюють підстави для реалізації права на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, встановлюють межі правомірності та умови реалізації такого права.

Право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України виникає у випадку вчинення суспільно небезпечного посягання, яким є збройна агресія, здійснена по відношенню до України, тобто застосування іншою державою (Російською Федерацією) або групою держав збройної сили проти України. Збройна агресія проти України з боку Російської Федерації проявляється у вчиненні наступних дій. Це:

1) вторгнення збройних сил РФ на територію України, а також окупація та анексія частини території України;

2) блокада портів, узбережжя та повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами РФ;

3) напад збройних сил РФ на військові сухопутні, морські чи повітряні сили, а також на цивільні морські флоти України;

4) засилання РФ озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище діям. Мова йде про невизнані в самій РФ збройні формування, так звані «група Вагнера», «формування Пригожина», які приймають безпосередню участь у боях проти Збройних Сил України та ряд інших суспільно-небезпечних діянь.

Ознакам збройної агресії відповідають і дії Республіки Білорусь, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження Російської Федерації, використовувалася для вчинення названих дій, зокрема, для здійснення вторгнення збройних сил РФ на територію України.

Збройна агресія з боку РФ, що відбувається сьогодні на протязі майже дев'яти місяців, створює реальну дійсну небезпеку для незалежності та територіальної цілісності України. І така небезпека є правомірною підставою реалізації права на захист для будь-якої особи.

Обов'язковою правовою підставою виникнення права на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, крім наявності факту збройної агресії з боку РФ, є вчинення діяння в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту.

Як визначено Законом України «Про оборону України», воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та

забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. У зв'язку зі збройною агресією РФ Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» військовий стан запроваджено з 5:30 24 лютого 2022 року на всій території України.

Законом України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р. зазначено, що збройний конфлікт (який даним Законом розглядається як вид воєнного конфлікту) - збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

В той же час, Українська Гельсінська спілка з прав людини, здійснюючи аналіз Закону України «Про національну безпеку України» (АНАЛІТИКА, 23.07.2018), вказує на дискусійні аспекти, які містять норми розглядуваного закону. Зокрема, зазначається, що замість використання загальноприйнятої класифікації збройних конфліктів (міжнародний збройний конфлікт та збройний конфлікт неміжнародного характеру), у законі відображено інший підхід. Так, видами воєнного конфлікту виступають війна та збройний конфлікт. Натомість збройний конфлікт розглядається як міжнародний збройний конфлікт, або ж внутрішній збройний конфлікт. З огляду на це в подальшому можуть виникнути проблеми в частині ефективної імплементації положень закону, оскільки зазначені терміни відіграють в цьому ключову роль.

Дійсно, з зауваженням Української Гельсінської спілки варто погодитись. Зокрема, і в аспекті визначення обставин, які виключають протиправність діяння, коли мова йде про реалізацію права особи на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Так, виникає питання, як необхідно проводити відмежування міжнародного збройного конфлікту, який має місце на сьогодні за фактом збройної агресії Російської Федерації щодо України, і збройним конфліктом неміжнародного характеру, назва якого в Законі «Про національну безпеку України» звучить як внутрішній збройний конфлікт. Вимагає дослідження питання, яким чином збройна агресія РФ транспортується на внутрішній збройний конфлікт. І чи можна говорити про виникнення права на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України в умовах внутрішнього збройного конфлікту.

Дослідження цих питань дозволить всебічно та аргументовано визначати підстави і умови застосування кримінально-правових норм щодо обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння.